

Teachers' Views on the Status of Mass Media as a Source of Religious Information in Religious Education Processes*

Gülşen SAYIN**

Abstract

While media's fluidity and dissemination in digital contexts help to diversify the body of knowledge already in existence, there is a chance that this could lead to information pollution. This notion holds true for knowledge about religions as well. The creation of ideological discourses and supporting or opposing discourses in the structuring and disseminating of religious knowledge can be facilitated by traditional media and new digital platforms. The issue of how religious knowledge in the media influences students' comprehension of religious knowledge in formal religious education now comes up. The status of the media as a source of religious information is examined in this study in terms of its reflection on religious education processes, based on the opinions of religion course instructors. This is a case study that used the qualitative research method. The research was presented using a phenomenological approach since it was planned based on the experiences of teachers and synchronic data was required. Data for the study were gathered using interviews, a method commonly employed in qualitative research. Accordingly, the meaning is changed by the recipients' own experiences, beliefs, cultural contexts, social interactions, and mass media, in addition to formal religious education, in the processes of learning and creating individuals' religious knowledge.

Keywords: Religious Education, Religious Information, Religious Information Resources, Religious Education Teachers, Media

Din Öğretimi Süreçlerinde Kitle İletişim Araçlarının Dini Bilgi Kaynağı Olma Durumuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öz

Medyanın dijital ortamlardaki akışkanlığı ve yayılımı mevcut bilginin çeşitlenmesine katkı sunmakla birlikte bilgi kirliliği yaratma olasılığı bulunmaktadır. Bu olasılık dini bilgi açısından da geçerlidir. Geleneksel medya ve yeni dijital platformlar dini bilginin yapılanmasında, yayılmasında ve ideolojik söylemlerin gelişmesine taraf olma seviyesinde destek veya karşıt söylemlerin gelişmesinin önünü açabilmektedir. Bu noktada medyada yer alan dini bilgilerin örgün din öğretimindeki dini bilgi anlayışlarını nasıl etkilediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada din dersi öğretmenlerinin görüşlerinden yola çıkılarak kitle iletişim araçlarının dini bilgi kaynağı olma durumu, din öğretimi süreçlerine yansısı yönüyle ele alınmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir ve araştırma bir durum çalışmasıdır. Araştırma, öğretmenlerin tecrübelerine dayalı olarak tasarlandığı ve senkronik verilere ihtiyaç duyulduğu için fenomenolojik yaklaşım ile ortaya konulmuştur. Araştırmada nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan mülakat tekniği ile veriler toplanmıştır. Buna göre, bireylerin dini bilgilerini öğrenme ve inşa süreçlerinde formal din öğretiminin yanı sıra anlamı, alıcıların kişisel deneyimleri, değerleri, kültürel bağlamları, sosyal etkileşimleri ve kitle iletişim araçları da şekillendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dini Bilgi, Dini Bilgi Kaynakları, Din Eğitimi Öğretmenleri, Medya

ATIF: Sayın, G. (2024). Din öğretimi süreçlerinde kitle iletişim araçlarının dini bilgi kaynağı olma durumuna ilişkin öğretmen görüşleri. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 7(1), s. 87-102.

* Bu çalışma 2021 yılında savunulan "Din dersleri öğretmenlerinin dini bilgi anlayışları ve bunun din öğretimine yansısı" başlıklı doktora tezinin verileri kullanılarak üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, e-mail: gulsensayin@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-9214-7573, Malatya, Türkiye

Giriş

İnsanın dış dünyaya ilişkin algısı kendisinde var olan kabuller çerçevesi ile belirlidir. Bu kabullerin temelinde ise; inanç, değer, yaşam biçimi, genetik özellikler, kültür ve ön bilgiler yer almaktadır. Bunlar, insanın bilgi üretiminde verilerin analizi ve işlenmesi sürecinde başvurduğu referanslardır. Dış dünyadan toplanan veriler bireyin anlam dünyasını oluşturur. Bu yönüyle herkesin referans noktası farklıdır ve bireylerde referans noktaları yaşanmışlıklarla yakından ilişkilidir (Özden, 2014, ss. 3-4). Bilginin öğrenilmesi sürecinde bilgi, özne tarafından içselleştirilip bireyin öznel yaşantısıyla biçimlendirilerek bireyin kendisinden kattığı unsurlar ile şekillenmektedir. Böylelikle bilgi öğrenilirken bireyin öznel yaşantısı ile bireyselleşmektedir (Aydın, 2018, s. 165). Öğrenmedeki bu bireysel farklılıklar öğretim süreçlerindeki öğretimsel faaliyetleri de yönlendirici bir etki değerine sahiptir. Eğitim yalnızca okul ve müfredat ile sınırlandırılabilir bir etkinlik değildir. Eğitim süreçleri ele alındığında başta sosyal çevre olmak üzere eğitime bireyin iletişim halinde olduğu her şeyin dahil olduğunu söylemek mümkündür.

Bireyin dini bilgiye erişim şekli ve bu bilgiyle olan etkileşim biçimi, dini anlayışının temel belirleyicisidir. Aile, toplum ve sosyalleşmede önemli bir yer tutan okullar, temel şekillendiriciler olarak belirtilebilir. Bu durum göz önüne alındığında örgün din öğretimi, yalnızca din eğitimi öğretmenleri ve öğretim süreçlerine dâhil olan materyallerin içeriklerindeki dini bilgilerden ibaret değildir. Doğrudan olmasa da örgün din öğretimi de farklı dini bilgi anlayışlarının ve sivil din hizmetlerinde (Detaylı bilgi için bkz. Aydın, 2018, s. 256) ön plana çıkan ve açık bir kutsallık atfedilen bazı dini bilgi kaynaklarının etkisi altında kalabilmektedir. Günümüz dünyasında bilgiye erişimdeki çeşitlilik insanlara kolaylık sağlasa da bu kolaylık beraberinde yanlış bilgiye maruz kalma riskini de getirebilmektedir.

Medya aracılığıyla dini kurum ve kuruluşlar daha geniş kitlelere ve kesimlere ulaşabilirken yine bu sayede bireyler de kendi inançlarıyla ilgili detaylı bilgileri uzman kişilerden alma ve farklı inançlara ait bilgilere istedikleri an ulaşabilme imkanına sahip olmaktadır. İnanan insanların anlam ve ruh dünyasında oldukça önemli olan dini bilgi ile ilgili arayışlarda ulaşılan bilginin tatmin edici boyutta olması önemli olup bu mutmainliğin bireyin tutumlarına yansması ise kaçınılmazdır. Her bireyin aynı düzeyde aynı bilgilere sahip olmamasından dolayı medyanın informal anlamda sunduğu eğitimden bireylerin etkilenme durumu da farklılık arz etmektedir. Bu durum, formal eğitim içerisinde *medya okuryazarlığı* kavramının gelişmesinde rol oynayan nedenlerden biri olmuş ve bu kavram paralelinde de yeni dersler müfredata eklenmiştir (bkz. Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7 veya 8. Sınıflar), 2018, ss. 8-11). Medyada sunulan bilgilere yönelik bilinç süzgeci geliştirmeyi hedefleyen medya okuryazarlığı dersinin dini bilgi sunan medya araçlarına yönelik olarak da formal eğitim alanında adaptasyonu tartışmalara konu olmuştur. Medyanın sunmuş olduğu dini bilgiyi analiz etme ve sentezleme becerisinin kazanılması noktasında ise *din okuryazarlığı* kavramı ortaya çıkmaktadır. *Din okuryazarlığı* kavramı dini bir konu hakkında temel kavramları konuşabilecek yeterlilikte olmaktır. Dini okuryazarlık, dini medya okuryazarlığının bir öncülüdür (Nazıroğlu, 2015, ss. 191-220). Din okuryazarlığı dini bilgi ile iletişim ve tutumlarda; eleştirel düşünce, ihtiyaç duyulan bilginin belirlenerek alınması özü itibarıyla bir bilinçlilik seviyesinde olmasını gerekli görmektedir (Furat, 2012, ss. 9-24). Örgün öğretim süreçlerinde din okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı şeklinde bilgi kaynaklarına ilişkin farkındalık kazandırıcı nitelikte içerikler yer almasına rağmen örgün din öğretimi süreçlerinde medya kaynaklarında yer alan dini bilgiler zaman zaman müfredat ve ders içeriklerinde var olan dini bilginin önüne geçebilmektedir. Bu çalışmada da kitle iletişim araçlarından edinilen dini bilginin din öğretimi süreçlerine nasıl yansıdığı din dersi öğretmenlerinin görüşlerinden yola çıkılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel sorusu "Kitle iletişim araçlarının din öğretimi süreçlerine bir kaynak olarak yansıyor yansımıyor?" şeklindedir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir ve araştırma bir durum çalışmasıdır. Araştırma, öğretmenlerin tecrübelerine dayalı olarak tasarlandığı ve senkronik verilere ihtiyaç duyulduğu için fenomenolojik yaklaşım benimsenerek ortaya konulmuştur. Verilerde katılımcıların öğretim süreçlerindeki ön plana çıkan dini bilgi kaynaklarına ilişkin bireysel ve kurumsal gözlemleri, deneyimleri ve bunu nasıl bilince dönüştürdükleri keşfedilmeye çalışılmıştır (Patton, 2018, s. 104). Araştırmada, katılımcıların öğretim süreçlerinde öğrenciler tarafından sınıfa taşınan dini bilgi kaynaklarının neler olduğu ve bu kaynaklara nasıl yaklaştıkları, öğrencilerin bu kaynaklardan nasıl faydalandıkları ve bu bilgiyi nasıl içselleştirdiklerini, nasıl yorumladıklarını anlamaya odaklanılmıştır.

Çalışmada nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan mülakat tekniği ile veriler toplanmıştır. Mülakatta kullanılan sorular, 05/11/2018 tarihli 13/172 sayılı toplantı kararına dayanılarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulu izni ile uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan mülakat hazırlanmış ve araştırmanın temel sorusu olan “Günümüz din eğitimi dini bilgi kazanımı açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna alınan cevaplardan yola çıkılarak çalışma dizayn edilmiştir. Veri toplama sürecinde katılımcılara yöneltilen temel soru kitle iletişim araçlarına odaklanmasa da katılımcılar kitle iletişim araçlarını yoğun bir şekilde vurgulamışlardır. Bu nedenle kitle iletişim araçlarına ilişkin bilgilerin yoğunlaştığı verilerin bu çalışmada kullanılması tercih edilerek araştırma ortaya çıkarılmıştır.

Verilerin analizinde bilgisayar programından da yararlanılarak verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerdeki ilk bakışta ön plana çıkan örüntüleri belirleme, kodlama, kategorize etme ve etiketlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Bu durumu bir kitapta indeks oluşturmaya benzetmek mümkündür. İçerik analizi tema, kategori ve kodlardan oluşturulurken katılımcıların ifadeleri öncelenmiş ve katılımcıların mülakatlarda kullanmış oldukları kavramlar hem tema, kategori ve kodlarda hem de başlıklarımlarda yönlendirici olmuştur. Böylelikle içerik analizinde kavramların hangi ifadeler ile özdeşleştirildiği vurgulanarak okuyucuya aktarılmıştır (Patton, 2018, ss. 55-463). Bu yaklaşım, katılımcıların deneyimlerini bilince dönüştürmesi noktasında fikir verici katkılar sunmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmada din dersi öğretmenlerinin görüşlerinden yola çıkılarak kitle iletişim araçlarından edinilen dini bilgilerin öğretim süreçlerine yansımaya durumu konu edilmiştir. Bu amaçla yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan veri toplama aracı Malatya ilinde görev yapan DKAB ve AİHL meslek dersi öğretmenlerine sunulmuştur. Araştırma için amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme stratejisi benimsenmiştir (Patton, 2018, s. 243). Farklı cinsiyet, deneyim, okul türü ve ders çeşitliliği gözetlenerek din dersi öğretmenleri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmada maksimum çeşitlilik örnekleme tercihinde de yer aldığı üzere verilerde doyuma ulaşıldığında veya tekrara dönüştüğünde mülakatlar bırakılmıştır.

Etik Kurul Onayı

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu'nun 05/11/2018 tarihli, 13 toplantı sayılı ve 172 nolu kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Rumuz (K)	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Görev	Mesleki Deneyim (yıl)
Katılımcı 1 (K1)	K	39	Lisans	DKAB Öğretmeni	5
Katılımcı 2 (K2)	E	26	Lisans	Meslek dersi öğretmeni	2
Katılımcı 3 (K3)	K	32	Lisans	Meslek dersi öğretmeni	7
Katılımcı 4 (K4)	K	27	Lisans	Meslek dersi öğretmeni	2
Katılımcı 5 (K5)	E	56	Lisans	Meslek dersi öğretmeni	33
Katılımcı 6 (K6)	E	32	Lisans	Meslek ve DKAB Öğretmeni	8
Katılımcı 7 (K7)	E	34	2 Lisans/ İLİTAM	DKAB Öğretmeni	2
Katılımcı 8 (K8)	E	39	Lisans	DKAB Öğretmeni	15
Katılımcı 9 (K9)	K	27	Lisans	DKAB Öğretmeni	3
Katılımcı 10 (K10)	E	30	Lisans	DKAB Öğretmeni	4

Kitle İletişim Araçları ve Din Eğitimi

İletişim ve medya alanında pek çok farklı kuram ve yaklaşım bulunmaktadır. Bu kuramlar bizlere kitle iletişim araçlarının amaçsal ve bağlamsal olarak nasıl değiştiğini açıklamaya yönelik farklı perspektifler sunmaktadır. Bu durum, kitle iletişim araçlarının toplumsal etkileri bağlamında tutucu ve değişimci olmak üzere iki farklı çeşit etki üzerinden değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu haliyle kitle iletişim araçları aslında bir iletişimsel etkinlik olarak toplum üzerinde ya muhafaza edici bir güç veyahut dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Kitle iletişim araçları bir kültür endüstrisi olarak kültürel dönüşüm ile eğitimi dolaylı yollardan etkilemektedir (Erdoğan & Alemdar, 1990, s. 34-37). Böylelikle kitle iletişim araçlarının, toplumsal anlam ve gerçekliğin yapısına katkıda bulunarak ve alıcıların dünya görüşlerini ve tutumlarını şekillendirebilme etkisinden söz konusudur.

Türkiye’de günlük ortalama 3 saat 34 dakika televizyon ekranlarına bağlı olarak geçirilmektedir. Bu rakam 2006 yılında 5 saat 8 dakika iken 2018 yılında 3 saat 34 dakikaya inmiştir (Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, 2018, s. 25). Toplumun %48,8’i dini bilgisini dini içerikli TV ve radyo programları ile geliştirmektedir (DİB, 2014, ss. 113-123). Yapılan araştırmalara göre başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları bireylerin dini düşüncelerini etkilemektedir (Furat, 2009, s. 290). Televizyonun güçlü etkisini olumsuz perspektiften ele alan çalışmalar televizyonun ahlaki, kültürel ve geleneksel değer yargılarını tehdit ettiğini ve aile içi iletişimi engellediğini söylemektedir. Alanyazına bakıldığında medyanın insan davranışları üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalardan bahsetmek mümkündür (Dill-Shackelford, 2009, ss. 94-99; Tudor, 2005, ss. 395-427). Medya içerikleri, toplumsal değerleri, davranış kalıplarını ve kabul edilen normları göstererek bireylerin bu normlara uyum sağlamasına yardımcı olabileceği gibi yeni normların da eskilerinin yerini almasına katkı sunabilecek potansiyelde bir etkiye sahiptir (Dill-Shackelford, 2009, ss. 5-30).

İletişim araçlarının temel işlevlerinden biri muhatabını bilgilendirmektir. Televizyonun da içinde bulunduğu medya, geniş kitlelere bilgi sağlayarak bilgi ve bilinçlendirme noktasında eğitim amacını yerine getirebilmektedir. Medya içerikleri insanların farklı bakış açılarını keşfetmelerine ve kendi düşüncelerini çeşitlendirmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle kitle iletişim araçlarının pekiştirici ve eğitici gücü bulunmaktadır (Tudor, 2005, ss. 395-427). İletişimin bu yönü eğitim ile yakından ilişkilidir. Ancak bu durum her iletişimi eğitim haline dönüştürmemektedir (Furat, 2009, s. 25-26).

Eğitim, hem değer aktarımını hem de gelişimi hedefleyen bir değişimi sunmaktadır. Kitle iletişim araçları üzerinden geliştirilen enformasyon ve iletişimin de bu yaklaşımla ele alınması bir gerekliliktir. Çünkü medyanın sunmuş olduğu bilgilerin toplumu ve dolaylı olarak da eğitimi etkilemeyeceğini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bu konuda yapılan araştırmalara göre kitle iletişim araçlarının eğitimi doğrudan etkilediği ifade edilmektedir (Furat, 2009, s. 294). Hatta medya araçlarının zaman içerisinde eğitimin yerini alacağına dair tartışmalar mevcuttur. Kitle iletişim

araçlarının eğitimde temel teşkil etmesi olur mu bilinmez ancak medyanın eğitime etkisinin büyük olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir (Florescu, 2014, ss. 349-353). Bir eğitim ortamı oluşturması mevcut şartlarda zor gözükse de özellikle televizyonun eğitimsel gücünün varlığı ve örgün öğretim süreçlerine de katkı sunduğu bir gerçeklik olarak eğitim süreçlerinde karşımıza çıkmaktadır (Furat, 2009, s. 295). Doğrudan eğitimsel amaçlara sahip olmamakla birlikte kitle iletişim araçları yalnızca bir eğlence aracı olmayıp artık birer eğitim ve enformasyon akışlarının olduğu bir araç haline gelmiştir. Kitle iletişim araçları, eğitim sürecinde önemli bir rol oynar ve bireylerin dünya görüşlerini, tutumlarını ve bilgi seviyelerini etkiler. Öz itibarıyla medya, bireylerin anlam inşa sürecine katkıda bulunur ve onların eğitimlerine etki eder (Yorulmaz, 2015, s. 289-296).

Kitle iletişim araçları üzerinden sürdürülen din eğitimi faaliyetleri informal niteliktedir. Din eğitimi toplumsal ve teknolojik alanlardaki gelişmelerden etkilenen bir alandır. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve ulaşımının kolaylaşması bu etkileşimi farklı boyutlara ulaştırmıştır. Bilgiyi kitle iletişim araçlarından edinmek ön hazırlık veya bireysel çabalara çok ihtiyaç duyulmayan bir öğrenme imkânı sunmaktadır. Bu durumun gelişmesinde bireylerin bilgiye erişimlerinde hızlı ve ekonomik katkılar sunması büyük bir etkidir. Ancak formal veya informal öğrenme farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Sistemli ve belirli ölçütlerle sunulmayan kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleşen dini bilgi öğrenmelerinin ölçülmesi ise oldukça güçtür. Dini bilginin kitle iletişim araçlarından öğrenilmesi doğrudan dini bilgi öğreten programlar yoluyla da gerçekleşmek durumunda değildir. Dini içerikli dizi, film gibi programlar da din hakkındaki öğrenmelerin gerçekleştiği ve dini bilgi anlayışını şekillendiren önemli kaynaklardır. Bu etkenlerin din eğitimindeki karşılığı ise; dini bilginin üretimi ve aktarımı, dini sosyalleşme imkanları ve dini kimliklerin oluşmasındaki (Furat, 2014, s. 325-364) rolleri üzerinden ele alınabilir. Kitle iletişim araçlarından edinilen dini bilginin bütün bu süreçlerde etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Kitle iletişim araçlarının toplumların değişim ve dönüşümlerine etkisi bulunmaktadır. Buralarda yer alan dini bilgiler dini değerleri olumsuzlayarak küçük düşürebileceği gibi dini ve ahlaki tutumlarda olumlu gelişmeler sunabilecek nitelikte de olabilmektedir. Bireylerin birden fazla duyu organına hitap edebilme imkanı ile kitle iletişim araçlarından edinilen bilgilerin kalıcı olarak öğrenilmesi de söz konusudur. Diyanet tarafından 2014 yılında yapılan Türkiye’de Dini Hayat Araştırması’na göre dini bilgilerin en çok öğrenildiği yaşlar; %47,4 ile 6-10 yaş, %30,1 ile 11-13 yaş ve %9,4 ile de 14-16 yaş aralığıdır. Ayrıca RTÜK tarafından yapılan araştırmaya göre 15-24 yaş arası gençlerin %19,5’i bilgi almak amacıyla televizyon izlemektedir (Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması, 2018, s. 95). Televizyon gençler tarafından sıklıkla tercih edilen bir kitle iletişim aracı olmasa da doğrudan bilgi edinme amacıyla izlenebilmektedir (Doğan, 2021, s. 295; Gençlerin Medya Kullanımı ve Dijital Okuryazarlık Araştırması, 2022, ss. 13-38). Okul çağına tekabül eden bu dönem için bilginin kaynağının büyük ölçüde okullardan veya örgün öğretim kurumlarının oluşturması beklenmektedir. Ancak aynı araştırmanın verilerine göre dini bilgi kaynağı olarak bireyler %24,6 oranında televizyon, radyo, gazete ve dergileri %4,8 oranında da interneti tercih etmektedirler. Örgün öğretim kurumlarının dini bilgiyi öğrenmedeki oranı ise %20,2 olarak belirtilmiştir (Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, 2014, s. 112). Görüldüğü gibi kitle iletişim araçları bilgi kaynağı olarak önemli bir yere sahiptir.

Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada, din dersi öğretmenlerine göre dini bilginin öğretim süreçlerinde ön plana çıkan dini bilgi kaynakları ele alınmaya çalışılmıştır. Katılımcı görüşleri kitle iletişim kaynakları noktasında yoğunlaşmıştır. Benimsenen bu yöntemde yapılan mülakatların analizi sürecinde anlam ön plana çıkarılarak “Bu söylenen ne anlama gelmektedir?” sorusu üzerinde düşünülmüştür (Yıldırım & Şimşek, 2011, ss. 108-109). Dini bilginin öğretimi süreçlerinde ön plana çıkan bilgi kaynakları değerlendirilirken bu kaynakların kitle iletişim araçları etrafında şekillendiği görülmüştür. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkılarak “Kitle İletişim Araçları” kategorisi elde edilmiştir (Tablo 2). Bu kategorinin altında gelişen en önemli tanımlamalar *güncel dini tartışmalar, dini bilgide tuzak ve*

televizyon-internet vaizleri kodları üzerinden yapılmıştır. Bu kategori ve kodlar ile bulgular bölümüne ait başlıkların oluşturulmasında katılımcıların mülakatlarda tercih ettikleri kavramlar kullanılmıştır.

Tablo 2. Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Kitle İletişim Araçları Kategorisine Ait Kodlama İşlemi

Kategori	Kodlar
Kitle İletişim Araçları	Güncel dini tartışmalar, dini bilgede tuzak, televizyon-internet vaizleri

Dini Bilgede Avam ve Havas Ayrımı

K6, “Dini bazı konuların televizyonlarda tartışma konusu olmaması lazım. Avam anlamayabiliyor. Yanlış da anlayabilir. İlahiyat sınıfındaymış gibi konuşulamaz bundan çok rahatsızım.” Katılımcılardan meslek dersi öğretmeni olan K6 her bireyin eşit düzeyde bilgi sahibi olmadığı gerekçesi ile belirli bir seviye gerektiren konuların kitle iletişim araçlarında tartışılmasını uygun bulmamaktadır. K6 dini bilginin muhatabı olarak avam ve havas ayrımı yapmakta ve öğrencileri de avam kategorisinde değerlendirmektedir. Bu bağlamda dini bilginin her boyutu herkese iletilmemelidir. K6 dini bilgiye ilişkin medyada var olan tartışmaların yalnızca avamı değil öğrencileri de olumsuz etkilediğini “Hocam biz deist mi olacağız” şeklinde sorular ile örneklemiş öğrencilerin kendilerine yönelik şüpheye düştüklerini dile getirmiştir. Öğrencilerin tartışmalı konularda şüpheye düşmesi bilginin yapılandırılması ile ilgili bir süreçken, katılımcılar tarafından bu duruma olumlu anlam yüklenilmemiştir. K6 dini bilginin belirli bir sınır ve çerçevede sorgulanmasını uygun görmektedir. K6’nın ifadelerinin bu sınırlı sorgulamayı sınırlı konuya da indirgeme temayülünde olduğu söylenebilir. K6, televizyon programlarında yer alan dini bilgi içerikli tartışmaların “rahatsız edici bir şey” olduğunu ifade etmiş ve bu düşüncesine “Öğrenciye de yansıyor. Ondan rahatsızım.” ifadelerini de eklemiştir. K6 bu rahatsızlığının sebebini de dini bilgi içerikli bazı konuların “herkesin tartışmaması gerektiği” şeklinde değerlendirmiştir. Havas ve avam için farklı dini bilgi sunulması gerektiği vurgulu bir şekilde katılımcılar tarafından belirtilmiştir (K6). Katılımcı görüşlerinde de görüldüğü üzere kitle iletişim araçları ile öğrenciler aktif bir süreç içerisinde olduklarını ve kitle iletişim araçları üzerinden alınan bilgilere yönelik olarak anlamlandırmaların öğrenci tarafından inşa edildiği vurgulanmıştır.

Dini meselelerin televizyonlarda tartışılmasının öğrenciye ve din öğretimi süreçlerine olumsuz yansıdığı kanaatinde olan bir diğer katılımcı K2, bu minvalde gelişen tartışmaların dini bilgiye ilişkin insanlarda karmaşaya sebep olduğunu “Bazıları akla ziyan yorumlar yapıyor... Diyanet İşleri Başkanlığı bence tartışmalı konularla ilgili fikrini belirtecek.” ifadeleri ile dile getirmiştir. K2 genel kabul gören dini bilginin dışındaki yorumları makul bulmadığını somut bir örnek ile;

Televizyonda bir kanaat önderinin yorumuna bakın. Orta seviyedeki bir akıl bunu kabul eder mi? Kurban olmadığını şöyle izah ediyor: ‘Kestiklerinizin kanları ve etleri Allah’a ulaşmaz Allah’a ulaşacak olan sizin takvanızdır.’ Bunu kurban kesmenin gerekliliğine delil getirebilir ama o bunu kurban kesmemeye delil getiriyor... Böyle insanlar piyasada dolaşiyor. Bunlar dini bulandırıyor.

şeklinde ifade etmiştir. K2 dini bilginin kitle iletişim araçlarında tartışma konusu edilmesini, toplumun genel kabulünün dışında olan dini bilgilerin şaşkınlık ve tepki ile karşılanabileceği gerekçesi ile eleştirmiştir. Tartışmaların Diyanet tarafından kontrol edilmesi gerektiği düşüncesi dini bilginin yoruma kapalı olan yönlerine vurguyu arttırmaktadır. K2’nin Diyanet’i televizyonlardaki tartışmalar için otorite olarak görürken dini bilgiyi bireysel, özgür alanından çekerek dini bilginin bir kısmını yoruma ve tartışmaya kapalı olarak nitelendirdiği çıkarılabilir. Bu konuların kitle iletişim araçlarında ele alınmasını gereksiz bulan K6 “Bizim o seviyeye gelebilmemiz için ilk önce halkın o seviyeye gelip öyle tartışmamız lazım.” ifadeleriyle bu tartışmaların ön koşulu olarak halkın dini bilgi seviyesine önem addetmiştir. K6 bu ifadeleriyle dini bilginin muhatabında avam-havas ayrımını belirgin hale getirmiştir.

Yukarıdaki ifadelerde de yer aldığı üzere katılımcılar dini bilgiyi avam ve havas için ayrı ayrı değerlendirmektedirler. Bu yaklaşımdan dini bilginin avama dönük yönünün tartışmaya ve yoruma daha kapalı, daha normatif, nakil temelindeki bilgi olarak havasa dönük yönünü ise daha yoruma ve tartışmaya açık olarak tahmin etmek mümkündür. Bu bağlamda öğrenciler de avam olarak görülmektedir. Ayrıca katılımcılar farklı yorumlara pek sıcak bakmamakla birlikte İslam düşünce ikliminde gelişen dini bilginin farklı yorumlarının dini bulandırıcı olarak öğrenciye yansıdığını belirtmişlerdir.

Katılımcılarda dini bilginin kesin ve mutlak bir yapıda olduğu anlayışı hakimdir. Bu bilginin eğitimdeki karşılığını, dini bilgi alanında çalışan ve dini bilgi alanında uzman kişilerin mutabık oldukları bilgiler olarak adlandırmak mümkündür. Katılımcıların avam havas ayrımı ile “bu bilgiyi yalnızca bilen bilir” yaklaşımı içerisinde olduklarını da söylemek mümkündür. Bu anlamda dini bilginin din eğitimi öğretmenleri arasında yalnızca belirli bir zümreye isnat edildiği söylenebilir.

Din eğitimi öğretmenlerinin muhatap olduğu sorular ve gözlemleri bağlamında öğrencilerin dini bilgi kaynaklarının kitle iletişim araçlarında yoğunlaşması, katılımcılar tarafından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir. Medya ve kitle iletişim araçlarında gelişen bu tartışmalara ilişkin K6 ve K2, dini açıdan derinlik ve temel bilgi gerektiren konuların televizyon programlarında halka açık olarak tartışılmasını uygun görmemektedir. Ancak bu görüşün aksine bazı katılımcılar (K8, K6, K9) sorgulamaya dayalı bir dini bilgi öğretimi gerçekleştirilmediği sürece yalnızca normatif düzlemde nakledilen dini bilginin güncel tartışmalar ile karşılaşıldığında sarsılabileceği düşüncesindedir. Katılımcıların dini bilgilerin sınıf ortamı gibi kontrol edilebilir bir alandan uzak, kontrolsüz bir şekilde kitle iletişim araçlarında tartışılmasından rahatsızlık duymuş olabilecekleri ifade edilebilir. Katılımcılar, güncel dini tartışmaların tele-vaizler aracılığıyla yönlendirildiğini ve bu programlar aracılığıyla dini bilgiye ilişkin ciddiyetin ve duyarlılığın azaldığını düşünmektedirler.

Kitle İletişim Araçlarında Sunulan Dini Bilginin Güvenilirliği

Kitle iletişim araçlarında yer alan dini bilgiye ilişkin tartışmalar öğretim süreçlerine olumsuz yansıdığı için K6 bu durumu bir tuzak olarak değerlendirmiştir. “Piyasadaki tüm tuzakları bilmen gerekiyor. Şu dönemde öğretmen olmak çok çok zor” (K6). Kitle iletişim araçlarında yer alan tartışmaların öğretmenler açısından tuzak niteliğinde olduğunu bunun da öğretmenlik mesleğinin icrasını zorlaştırdığını belirtmiştir. K6’ya “Bu tuzağa bir örnek verebilir misiniz?” sonda sorusu yönlendirilmiş ve “Mesela çocuk vaaz hazırlıyor. Bir ideolojinin söylemini almış, diyor ki; ‘hocam burada böyle demiş sizce de öyle değil mi?’ dedim ki; ‘bakın sosyal medyada size her yönlendirilen şey doğru değildir.’ cevabı alınmıştır. K6 dini bilgiye ilişkin getirilen farklı yorumları ideoloji kavramı ile eşleştirmiştir. Ona göre öğrenciler bu ideolojilerin etkisi altında dini bilgileri değerlendirmektedirler. Bununla birlikte K6’nın ifadelerinden dini bilginin içeriğinde bir ideolojiye evrilmeye yönelik potansiyel barındırdığı çıkarılabilir.

K6 öğrencilerin kendilerine sunulan dini bilgiyi doğrudan alma meylinde olduklarını ve sorgulayarak veya eleştiri ile doğru dini bilgiyi yanıltan ayırabilecek yeterlikte olmadıklarını dile getirmiştir. Öğrencilerin kitle iletişim araçlarında gördükleri her bilgiyi, o bilgiye ilişkin bir değerlendirme yapmadan doğru kabulü ile benimsemeleri, katılımcılar tarafından potansiyel problem olarak görülmektedir. Burada dini okuryazarlığa dikkat çekildiği düşünülebilir. Temel ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırmada medya ve din dersi alan bireylerin dini bilgi kaynakları noktasında daha seçici oldukları ortaya konulmuştur (Temel, 2018, 1121-1130). Bu araştırmada da benzer olarak katılımcıların örgün din eğitimi almış bireyler için sahip oldukları dini bilgilerin kitle iletişim araçlarında karşılaşılan dini bilgilere ilişkin bir süzgeç görevi yapması beklentisi söz konusudur. Bu beklentiye dayanarak kitle iletişim araçlarında yer alan dini bilgilerin güvenilir olmadığına yönelik çıkarımda bulunmak mümkündür. Ortaya konulan bu bulgu, konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla örtüşmektedir (Doğan, 2021; Temel, 2018; Bildik, 2019, s. 106).

Kitle iletişim araçlarında yer alan dini bilgiye ilişkin yönlendirici etkisine dikkat çeken bir başka katılımcı K1;

Çok yazık, neyi muhafaza ettiğimizin de farkında değiliz ve on beş yaşındaki bir çocuk niye muhafazakâr olsun? Bir kısmı inanılmaz liberal. Okulumuzda LGBT'nin eş cinsel sözlüklerini getirip okulda okuyan öğrencilerimiz var. Bir kısmı da böyle acayip, çok ilginç bir noktadayız.

ifadelerini kullanmıştır. Buna göre öğrencilerin dini bilgi kaynakları onlarda dini bilgiye ideolojik bir bakış geliştirmektedir. Dini bilgi bu haliyle inanırları tarafından muhafaza edilmesi ve savunulması gereken bir olgu halini almaktadır. K1, öğrenciler arasında dini bilgiye ideolojik bir taraftarlık ve bunun karşısında gelişen bir karşı duruşun olduğuna dikkat çekmiştir. K1'e göre öğrenciler popüler güncel tartışmalar arasında saf belirleme durumunda kalmaktadır ve tercih edilen dini bilgi kaynağı bu noktada yönlendirici ve manipülatif etkiye sahiptir. K1 verdiği örnek ile aynı okul içerisinde aynı eğitim ve öğretime tabi tutulan öğrencilerin bireysel dini kaynaklarına bağlı olarak birbiri ile taban tabana zıt bir inanç geliştirebilmelerinin mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Bütün bu durumlar güncel tartışmalar çerçevesinde cereyan etmektedir. Bu anlamda din öğretimi süreçlerinde kitle iletişim araçlarında yer alan popüler güncel tartışmaların ders öğretim süreçlerini yönlendirici bir unsur olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle popüler dini tartışmalar zaman zaman öğrencilerin dini bilgilerinin gündeminin oluşmasında ve inanç geliştirmelerinde bir otorite yerini almaktadır. Bu tartışmalar bir anlamda dini bilgi kaynağı olarak da görülebilmektedir (K2, K6). Bu bağlamda katılımcılar sınırları daha belirgin bir dini bilginin olmasını gereklilik olarak görürken öğrencilerin dini bilgiye ilişkin tutumları güncel tartışmalar ekseninde oldukça öznel olabilmektedir.

Televizyon-İnternet Vaizleri

Televizyon, öğrenciler için dini bilgi edinmede alternatif bir kaynak olarak kullanılmaktadır. K10 televizyonlar için;

Televizyonlardan çok şey yapıyorlar. Mesela Nihat Hatipoğlu. İki dersin iddia ediyorum 30 dakikası sanki böyle Nihat Hatipoğlu programı gibi... Bir taraftan da yeni yetişen nesil için bu kötü örnek oluyor. Kırk yaş üzeri insanlar için dini bilginin kaynağını değiştirmek belki gerçekten zor olur. Ama 10-12 yaş üzeri çocuklar için dini bilginin kaynağını televizyon değiştirebiliyor.

ifadelerini dile getirmiştir. DKAB öğretmeni olan K10, ilköğretimdeki tecrübelerini dini içerikli TV programlarına benzetmektedir. K10 öğrencilerin din öğretimi derslerini bir TV programı gibi değerlendirmelerini, öğretmenlerin derslerini işlemeleri noktasında neredeyse bir engel olarak tanımlamaktadır. Örgün eğitimde din öğretimi dersi alan öğrenciler için televizyonların dini bilgi edinmede kaynak olarak kullanılması K10 tarafından doğru bulunmamaktadır. Ona göre televizyonlardaki dini içerikli programlar daha çok örgün öğretim ile ilişkisi olmayan bireyler için dini bilgi kaynağı olabilecek niteliktedir. Ayrıca bu bilgiler denetimsiz ortamlarda yayıldığı ve edinildiği için yanlış olma riski her zaman yüksektir. Dini bilgi anlayışlarına kitle iletişim araçları ile kolaylıkla yön verilebilmektedir. K10'a göre din eğitimi öğretmenleri televizyon vaizi gibi görülmekte ve dersleri de televizyon programları ile modellenmektedir. Lise evresindeki öğrencilerin dini bilgi kaynağı ise daha çok internet üzerinden ulaşılan kişiler olmaktadır. K1;

Bir şekilde Nurettin Yıldız duvarına, İhsan Şenocak duvarına tosladık sınıfça. Çünkü çocuklar bilgiyi onlardan ediniyor... Maalesef televizyon hocalarından edinilen bilgi...Dini çok popüler kaynaklardan, televizyondan beslenmeleri... Tamamen biçimsel. Çünkü daha popüler bir de uygulaması daha kolay. Bugünkü o Ekşi Sözlük, kutsal bilgi kaynağı...

ifadeleri ile öğrencilerin dini bilgilerini edinmiş oldukları kaynaklar üzerinden din öğretimi derslerini şekillendirdiklerini belirtmiştir. K1'e göre bireyler üzerinden şekillenen dini grupların dini bilgi anlayışları derslerde varlık göstermekte ve öğretmenler, cemaat ve tarikatların görüşlerinde ortaya çıkan benzer bir çatışma ile yüz yüze gelebilmektedir. Bu anlamda öğrencilerin bilgi kaynaklarından edindikleri dini bilgilerin örgün öğretimde yer alan dini bilgiler ile uyumlu olmadığı çıkarımı yapılabilir.

K3, İlmihal kitabından ziyade daha çok sosyal medyada veya televizyonlarda ön plana çıkan isimlere başvuruluyor. Derslerde de buna şahit oluyoruz. Hatta bazen öğrenci sizi denemeye bile çalışabiliyor. Nihat Hatipoğlu veya bir Mustafa Karataş, örneğin oradan bir bilgi alıyor... Medyadan çok fazla dini bilgiyi almaya başladılar. Bunu tehlikeli buluyorum.

diyerek öğrencilerin din eğitimi öğretmenlerinin veya dini bilgi alanında ele alınan eserlerin yerine televizyon ve interneti birer dini bilgi kaynağı olarak görmelerini tehlikeli bulmaktadır. Katılımcılar (K3, K1, K10, K2) dini bilginin öğretim süreçlerinde televizyon ve internet vaizlerinin otorite olmasını sakıncalı bulduğunu belirtmektedir. K3, K6'nın tuzak olarak ifade ettiği kitle iletişim araçlarının sunduğu dini bilgiyi aynı düzlemde eleştirerek öğrencilerin bu bilgiler ile din eğitimi öğretmenlerini sınama girişimlerini dile getirmiştir. Buralardan elde edilen bilgilerin niteliğini K2;

Bir ödev verdim. Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili... sınıfta yirmi kadar öğrenci anlattıktan sonra dedim ki 'çocuklar yirmi kişinin de anlattığı İslam tarihinde olmamış, hepsi hurafe. Bunlar katiyen olamamıştır.' İnternetin ne kadar yanlış olduğunu gösteriyor bu. Böyle bilgileri nereden alıyor çocuklar? Doğru kaynaklardan almıyorlar.

örneğiyle ortaya koymuştur. K2 dini bilgide kitle iletişim araçlarında sıkça görülen popüler isimleri, kitle iletişim araçları ve özellikle internet kaynakları avam için önemli birer dini bilgi kaynağı niteliğinde olabileceğini ifade etmiştir (Bildik, 2019, ss. 134-137; Demir, 2019, ss. 148-154). Ona göre buralarda yer alan dini bilgilerin niteliğini daha çok popüler dini kültürde yer alan hurafeler şeklinde tanımlamak mümkündür. Katılımcılarda, din öğretimi dersi alan bireylerin dini bilgi kaynaklarının da bu dersler olması gerektiğine yönelik beklentiler mevcuttur. Ancak katılımcılar öğrencilerin televizyonlardan ve internet sitelerinden dini bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir. Fakat bu bilgileri din öğretimi derslerinde sunulan dini bilgiler ile uyumlu bulmamışlardır (K2, K1). Öğrenciler başta televizyon programları olmak üzere dini bilgi kaynağı olarak gördükleri yayınları din öğretimi dersleri için birer model olarak görmektedir.

Öğrencilerin dini bilgi kaynaklarını K7, "Okul dışında gençlere hâkim olan şey nedir? Medya. Öğrenci medya ile baş başa kaldığı zaman bitiyor." ifadeleri ile eşleştirmiştir. K7'nin burada medya ifadesinden sosyal medyayı da içeren kitle iletişim araçları olarak anlamak mümkündür. K7 öğrencinin kitle iletişim ile muhatap olmasını öğrencinin doğru bilgi ile ilişkisinin kesilmesi olarak görmektedir. K4, "Sosyal medyadaki ilahiyatçılar, sürekli var diyebilirim. Daha aktif olabiliyorlar çünkü daha büyük bir güruha ulaşabiliyorlar. Diyanet'in belirleyiciliğinden daha fazla belirleyici olduğunu düşünüyorum." diyerek sosyal medyayı aktif olarak kullanan ilahiyatçıların zaman zaman dini bilgi öğretiminde otorite olduklarını belirtmiştir. Diyanet'in dini bilgi konusunda hala en güvenilir kaynak olduğu bulgusu Temel ve arkadaşlarının çalışmasında da yer almaktadır (Temel, 2018, 1121-1130). Ancak K7'ye göre ulaşılabilirlik noktasında hem öğrencilerin hem de bu mecraları kullanan öğreticilerin büyük kitlelere ulaşabilmesi kitle iletişim araçlarını örgün din öğretimi açısından dezavantajlı hale getirmektedir. Çünkü katılımcı görüşlerinden de çıkarılabileceği üzere kitle iletişim araçlarında yer alan dini bilgiler öğrencilerin dini bilgi anlayışları üzerinde etki sahibidir.

Dini bilginin kitle iletişim araçlarında tartışılmasının din öğretimi açısından olumsuz yönlerini bertaraf edebilmek adına K5 ve K6 kitle iletişim araçlarında sunulan dini bilgilerin bir otorite tarafından denetlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. "Kontrol altına alınmalı ki herkes kafasına göre... Dini bilgi özellikle öyle televizyonlarda tartışılacak konu değil bence." (K5). K6 televizyon programlarında yapılan dini konulara ilişkin tartışmaları "İnce elenip sık dokunmalı çünkü öğrenci bunu olduğu gibi alıyor ve ezberliyor." şeklindeki düşüncesi ile kendi bakış açısına göre yapıcı bir biçimde eleştirmektedir. Kitle iletişim araçları, bireylere kendi inançları dışında diğer inançlara ait bilgilere kolayca ulaşma imkânı sunduğu için katılımcılara göre farklı din ve kültürlerle ilişkin bilgiler ile yaşanabilecek karşılaşmalar öğrencinin kendi dinine dair sahip olduğu bilgilerle zaman zaman çelişerek bir çatışmaya sebebiyet verebilmektedir. K6 ve K5'a göre kitle iletişim araçlarında sunulan dini bilgi için bir otoritenin var olması gerekir. Çünkü buralarda sunulan dini bilgiler öğrenciler için zaman zaman kaynak haline gelebilmektedir. Ayrıca katılımcılara göre avama dahil olan öğrenci dini bilgide doğruyu yanlıştan ayırabilecek yeterlikte değildir. Katılımcılar (K6, K2, K3) dini bilgide yorumlara yüklenen kutsallık, inançlar ve din temelinde gelişen davranışlara eleştirel bir yaklaşım

söz konusu olduğunda, bu yaklaşımın inanan birey için rahatsız edici olduğunu ve tepkisel bir tutum geliştirmenin önünü açabileceğini belirtmektedir. Nitekim dini bilgiye atfedilen açık kutsallıktan dolayı onun tartışmalarda ve kitle iletişim araçlarında bir malzeme olarak kullanılması, katılımcılarda rahatsızlık oluşturmaktadır.

Dini bilginin kitle iletişim araçları ile ediniminin kavram kaymaları, yanlış bilgi edinimleri ortaya çıkardığı ve bu bilgi kirliliğinin zihin bulandırıcı (K2) olduğu bulgusu yer almıştır. Bu bulgu konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmaların bulguları ile örtüşür niteliktedir. Buna göre kitle iletişim araçları, sosyal medya, internet gibi kaynaklar dini bilgi edinmede sıklıkla tercih edilmekte ancak kullanıcıların bu mecralarda yer alan dini bilgilere güven oranı ise oldukça düşüktür (Temel, 2018, ss. 1121-1130; Bildik, 2019, ss. 134-137; Demir, 2019, ss. 148-154). Bu anlamda dini bilgi kaynağı olarak internet yalnızca dini bilgiyi öğrenenler tarafından değil onu öğrenenler tarafından da güvenilir bulunmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Yapılan mülakatlarda katılımcılar dini bilginin öğretim süreçlerinde kitle iletişim araçlarından edinilen dini bilgilerin sıklıkla öğretim süreçlerine dahil edildiği vurgulanmıştır. Ulaşılan bulgulara göre; kitle iletişim araçları öğrenciler tarafından dini bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır ve öğretim süreçlerinde buralardan edinilen bilgiler derslere taşınmaktadır. Medyanın pek çok alanda olduğu gibi dini bilgi konusunda da kaynak olduğu olabilmektedir. Buradan alınan bilgiler, sistemli eğitim öğretim sunan örgün öğretime de etki etmektedir. Teknoloji ve kitle iletişim araçlarının gelişimi göz önünde bulundurulduğunda bu durumun ilerleyen zamanlarda da artarak ve gelişerek devam etmesi kaçınılmazdır.

Katılımcılar, öğrencilerin kitle iletişim kaynaklarından öğrenmiş oldukları dini bilgilere ilişkin mesafeli bir tutum içerisindeyler. Çalışmada katılımcıların sunmuş oldukları örnekler televizyon programlarına sıkça atıf içermektedir. Bu anlamda kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonlar dini içerikli programlar ile din öğretimi süreçlerini etkilemektedir. Nitekim Doğan ve Furat'ın çalışmasında da paralel sonuçlar mevcuttur (2021; 2009, ss. 287-296). Buna göre dini içerikli televizyon programları zaman zaman dini bilginin kaynağı olabilmekte ve bireylerin dini bilgi anlayışlarını da şekillendirmektedir. Yine benzer bir bulgu Paslı tarafından yapılan araştırmada da yer almış ve yetiştirme yurdunda kalan gençlerin sahip oldukları dini bilgilerin kaynağı olarak televizyon ve radyo programları gösterilmiştir (2010, ss. 249-264). Ancak yapılan araştırmalara göre Türkiye'de gençler arasında televizyon izleme alışkanlığı olmakla birlikte televizyondan dini programları izleme oranları düşüktür (Doğan, 2021; Gençlerin Medya Kullanımı ve Dijital Okuryazarlık Araştırması, 2022, ss. 14-18). Buna rağmen dini programlar katılımcı öğretmenler tarafından dini bilgi öğretim süreçlerinde öğrencilerin dini bilgi kaynağı olarak belirtilmiştir. Bu durum, aile ile birlikte televizyon izleme etkinliğinde televizyon programlarının ebeveynler tarafından belirlenmesi ile öğrencilerin bu bilgilere maruz kalması şeklinde açıklanabilir. Nitekim okul çağındaki fertler için kitle iletişim araçlarından internetin önemli bir bilgi kaynağı olduğunu Akkaya da çalışmasında ortaya koymuştur (Akkaya, 2021; Gençlerin Medya Kullanımı ve Dijital Okuryazarlık Araştırması, 2022, s. 13).

Kitle iletişim araçlarının dine karşı pozitif etkisinin (Arslan, 2016, ss. 5-25) bulunması olasılığına rağmen katılımcıların bir kısmı (K6, K2, K1, K5, K8, K10, K9) kitle iletişim araçlarında yer alan dini içerikli tartışmaların dini bilgiye negatif etkisinden muzdariptir. AİHL meslek dersi öğretmenleri bu durumu özellikle vurgulamıştır. Kitle iletişim araçlarında tartışılan konuların, öğrencilerin gündemlerini oluşturması ve bir anlamda dini bilgi konusunda otorite haline gelmesi bir sorun olarak görülmektedir. Bu anlamda kitle iletişim araçlarında yer alan dini bilginin otoriteden yoksun herkese açık bir şekilde tartışılmasına, katılımcılar eleştirel bir tutum ile yaklaşmışlardır. Katılımcıların dile getirmiş oldukları *havasa* ait konuların medyada halka açık bir şekilde tartışılması tepki ve şaşkınlık ile karşılık bulabilmektedir. Bu bağlamda dini bilginin her boyutunun reyting ve popüler kültür uğruna bir meta ve malzemeye dönüştürülmesine tepkiselliğin var olduğu sonucuna ulaşmak

mümkündür. Aslında öğretmenlerin bu tutumlarının din içi çoğulculuk konusundaki görüşlerini de ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu yaklaşımla, katılımcı öğretmenler din içi çoğulculuktan uzak bir duruşa sahiplerdir. Ayrıca öğretim süreçlerinde yoğun olarak duyuşsal boyutlar içeren dini bilgi öğretiminin kitle iletişim araçları üzerinden tam bir öğrenme sağlaması düşük bir ihtimal olabilir. Dahası kitle iletişim araçlarının bilişsel düzeydeki katkılarının duyuşsal ve psikomotor alanlara etkisi ise tartışılır ve zaman zaman ölçülemez boyutlarda olabilmektedir.

Katılımcıların doğru bilginin öğrenilmemesi kaygısının yanı sıra öğretme süreçleri için de kitle iletişim araçlarına yönelik olumsuz bir tutumları mevcuttur. Ancak Jennings tarafından yapılan araştırmada din eğitiminin öğrencilerin manevi ve ahlaki gelişimlerine etkileri incelenmiş ve önemli bir boş zaman aktivitesi olarak değerlendirilen televizyon izleme alışkanlıklarının çevreye ilişkin ahlaki tutumlarda olumlu etkileri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (2003, s. 305). Kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleştirilen kültürlenmenin yönlendirici etkisi tartışılmaz bir gerçekliktir. Eğitimcilerin kaygılarının ise daha çok yanlış dini bilgi anlayışlarının oluşması üzerinden gelişmektedir. Bu durum ise modern eğitim araçlarında var olan sistem ve süreçlere en doğru şekilde entegre olmayı ve örgün din öğretiminde kazanılan beceri ve dini bilgilerin birer süzgeç olarak kullanılmasını gerektirmektedir. Tüm bu tartışmalar ekseninde dini medya okuryazarlık kavramının din eğitimi çalışmalarında daha çok yer almasını gerektirmektedir. Yapılan çalışmalarda da benzer ihtiyaçlara vurgu bulunmaktadır (Furat, 2014, s. 325-364).

Katılımcıların, kitle iletişim araçları üzerinden edinilen dini bilgilere yönelik tereddütleri, kitle iletişim araçlarında sunulan bilgilerin öğrencilerin kimlik kazanmalarına etkisine ilişkin endişeleri ile ortaya konulabilir. Katılımcılarda kitle iletişim araçlarında sunulan bilgilerin anlam yaratmaya olumlu - olumsuz katkılarının oluşu ve bunun da dini anlamlandırmada etkilerinin olacağı düşüncesi mevcuttur. Nitekim konu ile ilgili yapılan çalışmalarda medyada yanlış veya eksik dini bilgiler ile karşılaşmak olağandır (Özkır, 2014, s. 13-32). Kitle iletişim araçlarının dini bilgi kaynağı olma durumunda iki temel unsur ortaya çıkmaktadır. Biri dinlerin yaratmak istediği anlam arayışını doldurmak bir diğeri ise dinin içeriğini bu bilgilerin dönüştürmesidir. En nihayetinde dini bilgi anlam yaratma ve maneviyat geliştirme noktasında kişiye katkı sunar (Pärna, 2010, s. 6). Bunun için formal düzlemde yürütülen din öğretiminin önemli bir süzgeç olması ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü geleneksel dini bilgi öğrenme yolları ve kitle iletişim araçlarından edinilen dini bilgilerin sağlamış olduğu dini bilgi anlayışları dini tutumları etkilemektedir.

Eğitim alanı beşerî alanda yaşanan değişim ve gelişmelerden büyük oranda etkilenmektedir. Teknolojik gelişmeler ışığında yaşanan yenilikçi pedagojik yaklaşımlar ele alındığında öğrenen merkezli, bireysel ihtiyaçlar ile uyumlu eğitim alt yapılarının oluşturulması her alan öğretimi için bir gerekliliktir. Katılımcılara göre dini bilginin güncel tartışmalarda yer alması kaçınılmazdır. Ancak bununla birlikte okullardaki din öğretiminin kitle iletişim araçlarında sunulan dini bilgiler için süzgeç olması din eğitimi öğretmenlerinde örtülü bir hedef olarak karşımıza çıktığı ifade edilmelidir. Katılımcıların bu yaklaşımın arka planında avamın ve avam sınıfına dahil edilen öğrencilerin dini bilgi konusunda doğru bilgiyi yanlış olandan ayırt edememe noktasında yetersiz kabul edilmesi yer almaktadır. Bu düşüncenin sonucunda da avama yalnızca dini bilgide yetkin olan zümrenin doğru olduğuna inandığı bilgilerin nakledilmesi ve kontrollü bir bilgi sunulması durumu ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlar bağlamında bir öneri sunmak gerekirse dini bilginin Erol Göka'nın tanımlamasıyla "felsefesiz dünyanın bekçisi" (2016, ss. 138-140) olan medyada kontrolünü sağlamak, ona bekçilik yapmak imkansızdır. Ancak örgün din öğretimi süreçlerine dahil olan öğretmenlerin ve ders içerik ve müfredatlarının buralardan edinilen dini bilgilere birer süzgeç görevi göreceği şekilde belirlenmesi ve bu amaca yönelik eğitim modülleri oluşturulabilir. Kitle iletişim araçlarının bilgi kaynağı olması ve öğrenme süreçlerine etkisi çağın bir getirisi olarak eğitime dahil oluşu kaçınılmaz bir gerçekliktir. Ancak bu durumun epistemolojik kırılmalara uğramadan eğitim ve öğretim süreçlerini destekleyici ve yüz yüze eğitimin tamamlayıcısı haline evrilmesi özellikle dini bilgi kaynağı olarak okulun otorite

olması formal düzlemdeki eğitimin bir gerekliliğidir. Kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleşen öğrenmelerin okulda sunulan bilgilerin yerine geçmesinin önünün alınması bir ihtiyaçtır.

Kaynakça

- Akkaya, M. A. (2021). Bilgi kaynağı ve bilgiye erişim aracı olarak internet algısı: Kuşaklararası yaklaşım farklılığının karşılaştırılması. *Bilgi Yönetimi*. <https://doi.org/10.33721/by.947918>
- Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine. *Birey ve Toplum*, 6(11), 5-25.
- Aydın, M. Ş. (2018). *Din eğitimi bilimi* (2. bs). Kimlik Yayınevi.
- Bildik, E. (2019). Dini bilgi edinme sürecinde sosyal medya [Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı]. Marmara Üniversitesi.
- Demir, İ. (2019). Dini bilgi edinme kaynağı olarak sosyal medya (İlahiyat Fakültesi öğrencileri örneği) [Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye’de dini hayat araştırması*.
- Dill-Shackleford, K. (2009). *How fantasy becomes reality: Seeing through media influence*. Oxford University Press.
- Doğan, İ. (2021). Genç yetişkinlerin televizyondaki dini programlara yönelik tutumları ve güven düzeylerinin belirlenmesi: Ampirik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 277-293. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.800096>
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (1990). *İletişim ve toplum: Kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Bilgi.
- Florescu, O. (2014). Positive and negative influences of the mass media upon education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 149, 349-353. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.271>
- Furat, A. Z. (2009). Din eğitiminde görsel medyanın yeri ve fonksiyonları (Televizyon örneği). *Adal Ofset*.
- Furat, A. Z. (2012). *Din okuryazarlığı: Din eğitimi felsefesi açısından temel bir kavram*. Marife, Kış, 9-24.
- Furat, A. Z. (2014). Medya ve din: Din eğitimi açısından yeni bir imkan alanı mı tehdit mi? In N. Kocabay Sener & M. Çamdereli (Eds.), *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)* (ss. 325-364).
- Göka, E. (2016). Felsefesiz dünyanın bekçisi: Medya. In *Medya ve Din Tartışmaları Sempozyumu*, İstanbul. <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1809/75728.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Jennings, P. (2003). *The impact of different approaches to religious education on the spiritual and moral attitudes of year nine and year ten pupils* [Doktora tezi, University of Wales].
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Medya okuryazarlığı dersi öğretim programı* (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7 veya 8. Sınıflar). [https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813172123543-7%C3%96P%202018-83%20Medya%20okur%20yazarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20\(7%20veya%208.%20s%C4%B1n%C4%B1f\).pdf](https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813172123543-7%C3%96P%202018-83%20Medya%20okur%20yazarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20(7%20veya%208.%20s%C4%B1n%C4%B1f).pdf)
- Nazıroğlu, B. (2015). Din eğitiminin gerekliliği açısından dini medya okuryazarlığı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(2), 191-220.
- Özden, Y. (2014). *Öğrenme ve öğretme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

- Özkır, Y. (2014). Medyanın din bilgisi. In M. Çamdereli, B. Önay Doğan, & N. Kocabay Şener (Eds.), *Medya ve Din* (ss. 13-32). Köprü Kitapları.
- Pärna, K. (2010). *Believing in the net*. Leiden University Press.
- Paslı, C. (2010). Yetiştirme yurdu gençliği ve din eğitimi. In M. Tavukçuoğlu (Ed.), *Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik ve Felsefi Temelleri: Sempozyum* (ss. 249-264). İlahiyat Derneği Yayınları.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. B. Selçuk Beşir Demir, Çev.; 2. bs). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2018). *Televizyon izleme eğilimleri araştırması*. <https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf>
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2022). *Gençlerin medya kullanımı ve dijital okuryazarlık araştırması*. https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Kamuoyu/genclerin_medya_kullanimi_ve_dijital_okuryazarlik_arastirmasi_.pdf
- Temel, M. (2018). İnternet üzerinden dini bilgi edinme süreci ve eleştirel yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri üzerine ampirik bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 11(59), 1121-1130. <https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2721>
- Tudor, A. (2005). Kültür, kitle iletişimi ve toplumsal etken. In E. Mutlu (Ed.), *Kitle İletişim Kuramları* (1. bs, ss. 395-427). Ütopya Yayınevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. bs). Seçkin Yayınları.

Teachers' Views on the Status of Mass Media as a Source of Religious Information in Religious Education Processes

Gülşen SAYIN *

Extended Abstract

Mass Media and Religious Education

Religion and the media are two very wide-ranging issues. The subject of religion in media content, like every other content in the media, is often out of control and has positive and negative aspects. The fluidity and diffusion of the media in digital environments contribute to the diversity of the information it offers, but there is also the possibility of information pollution. This possibility is also found in religious knowledge. Because the field of religion becomes very open to interpretation by diversifying the processes of reflection on life, Religious information, which is open to circulation and access in digital environments, can lead to the emergence of different approaches to religion. The number of digital media and applications with religious content is increasing day by day. Traditional media and new digital platforms can pave the way for the development of support or opposing discourses at the level of being a party to the structuring and dissemination of religious knowledge and the development of ideological discourses. In a sense, this situation may cause religious discourses to be moved to an ideological ground, exceeding the purpose of enlightenment and notification. Also, at this point, the question arises of how the understanding of religious knowledge in the media affects the understanding of religious knowledge adopted in formal education. Religious knowledge resources of individuals involved in religious education processes: while it is expected to consist of religious education teachers, curriculum, and course content, traditional media and digital platforms are also intensely included in the religious information resources of the students.

While religious institutions and organizations can reach wider masses and segments through the media, individuals also have the opportunity to get detailed information about their own beliefs by reaching out to experts and to access information about different beliefs whenever they want. Since each individual does not have the same information at the same level, the situation of individuals being affected by the informal education offered by the media also differs. In order to overcome this problem, the concept of media literacy has been developed in formal education, and new courses have been added to the curriculum in parallel with this concept. The adaptation of the media literacy course, which aims to develop a consciousness filter for the information presented in the media, in the field of formal education for the media tools that present religious information has been the subject of discussions. At the point of gaining the ability to analyze and synthesize the

---

* Assist. Prof. Dr., İnönü University, e-mail: gulsensayin@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-9214-7573, Malatya, Türkiye

religious information presented by the media, the concept of religious literacy emerges. The concept of religious literacy is to be competent to speak basic concepts about a religious subject. Religious literacy is an antecedent of media religious literacy. Although there is content that raises awareness about information resources such as religious literacy and media literacy in formal education processes, religious information in media resources in formal religious education processes can sometimes overtake the existing religious information in curriculum and course contents. In this study, it was tried to deal with the religious knowledge that the students brought to the forefront in the religious teaching processes through the views of the religion lesson teachers. In the interviews, it was emphasized that the religious knowledge obtained from the mass media is often included in the teaching processes of the religious knowledge.

Method

In this study, based on the views of religion course teachers, how religious knowledge obtained from mass media is reflected in religious teaching processes is discussed. A qualitative research method was adopted in the study. Since the research was designed based on teachers' experiences and synchronic data were needed, a phenomenological design was adopted. In the research, data were collected using the interview technique, which is frequently used in qualitative research. For this purpose, an interview consisting of semi-structured questions was prepared, and the main question of the research was, "How do you evaluate today's religious education in terms of religious knowledge?" The study was designed based on the answers to the question. While designing the study, the data on which the information about mass media is concentrated was preferred in this study. Content analysis was applied to the obtained data. In the content analysis process, themes, categories, and codes were created by using the qualitative analysis computer program. While creating themes, categories, and codes, the expressions of the participants were prioritized, and the concepts used by the participants in the interviews were preferred. Thus, it was presented to the reader by emphasizing which expressions the concepts were identified with in the content analysis. This approach has provided insightful contributions to the point of transforming the experiences of the participants into consciousness.

Results and Analyses

In this study, the sources of religious knowledge that come to the forefront in the teaching processes of religious knowledge according to religion course teachers were tried to be discussed. Participants' views were concentrated on mass media sources. Based on the opinions of the participants, the category of "Mass Media" was obtained (Table 2). Under this category, there are codes for *contemporary religious debates*, *traps in religious knowledge* and *television-internet preachers*. In the creation of these categories and codes and the titles of the findings section, the concepts preferred by the participants in the interviews were used.

With the development of communication and technology, it is a known fact that mass media directly affects the social context and formal and informal education. The information mission of mass media enables the production of content specific to each field. This situation is also valid for religious knowledge. Especially the learning or circulation of religious knowledge through religious publishing and social media has positive effects on the learning of correct religious knowledge, but it can also cause religious discourses to be carried to an ideological ground by exceeding the purpose of guidance and notification from time to time. This easy accessibility of information in general and religious information in particular also affects the processes of religious education at the formal level. In this study, while it was expected that the sources of religious knowledge of students involved in religious education processes would mostly consist of religious education teachers, curriculum, and course content, it was observed that traditional media and digital platforms were also intensively included in the religious knowledge sources of students. Accordingly, in addition to formal religious education, the processes of learning and constructing individuals' religious knowledge and meaning, recipients' personal experiences, values, cultural

contexts, social interactions, and mass media also shape it. In particular, it has been stated that current religious debates sometimes determine the course content, and the religious views of people on television and social media channels defined as internet preachers override the information provided by religious education teachers. In this sense, it can be said that religious knowledge disseminated through mass media appears as an authority in religious knowledge teaching processes.

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri / Ethics Committee Approval

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu'nun 05/11/2018 tarihli, 13 toplantı sayılı ve 172 nolu kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

According to the decision numbered 172 of the 13th meeting dated 05/11/2018 of Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler alt Etik Kurulu, the study has been deemed ethically appropriate.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

*****

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

*****

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

*****

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.